

Náhled do biologie sexuálního chování – etologie, evoluce a sexuální variance

Summary

A striking contrast exists between biological and medical approach to the sexual variations. Three noticeable points of inconsistency are discussed. Firstly, variant sexual behavior may not automatically mean impaired behavior. Secondly, from biological point of view there is an evidence for continuity instead of splitting human sexuality in to the normality, the deviance and a large gap between the two named attributes. Thirdly, theory of courtship disorder and theory of sexual motivation system may not be valid due to lack of explanation for a wide range of behavior patterns. Some variant sexual behavior may arise from natural behavior (e.g. SM). Moreover, the variant sexual behavior may have a phylogenic ground (e.g. homosexuality). The biology should be considered even in the case of human sexual behavior.

Key words: human behavior – ethology – evolution – reproduction strategy – courtship disorder – sexual motivation system – sexual deviance – homosexuality – sadism – masochism – dominance – submission

Souhrn

Biologický náhled na sexuální deviaci se výrazně liší od medicínského náhledu. Tři výrazné rozdíly jsou rozvedeny v tomto článku. Zaprvé, odlišné sexuální chování neznamená automaticky poškozené nebo chybné chování. Zadruhé, z biologického úhlu pohledu zjištění podporují spíše kontinuitu sexuálního chování nežli dva oddělené stavy (normalitu a deviaci), a prázdno mezi nimi. Zatřetí, model poruch dvoření a model sexuálního motivačního systému nemusí platit, neboť neposkytuje pro celou řadu jevů dostatečné vysvětlení. Některé sexuální variace mohou vycházet z přirozeného chování (např. SM) a mohou být dokonce fylogeneticky podloženy (např. homosexualita). Biologické faktory a zákonitosti by měly být brány v potaz i v případě sexuálního chování člověka.

Klíčová slova: chování – člověk – etologie – evoluce – reprodukční strategie – porucha dvoření – sexuální motivační systém – sexuální úchylka – homosexualita – sadismus – masochismus – dominance – submisivita

Úvod

Většina biologů věří Darwinovi, že vznik různých vlastností u potomků stejných rodičů je základní vlastností sexuálně se rozmnožujících organismů.

Pro biology proto není nic divného, když v populaci většinou středně šedých myší najdou i téměř bílé a téměř černé jedince. Tento jev v přírodě očekávají a popisují jej **Gaussovou křivkou**. Oproti tomu v sexuologii by byl výskyt takových myší zaznamenán zcela jiným způsobem (viz. černé a bílé myši, obrázek 1).

Z biologického hlediska lze předpokládat, že se jedinci budou lišit chováním. Biolog by u sexuálního chování čekal něco jako Gaussovu křivku. Sexuologické rozdělení na „normálnost“ a „deviaci“ vychází z paradigmatu, že buď je jedinec normální, nebo je deviantní a neexistuje přechod (mezistadium) mezi deviací a normou (Weiss, 2002). Existuje jakási „esence“, základ, a podle něj se dělí jedinci na normální a deviantní (Weiss, 2002). Takový náhled vyzdvihuje abnormalitu bílého nebo černého zbarvení. Pokud by v populaci existovaly i světlešedé a tmavošedé myši, tento přístup by znemožnil se existencí a významem či důvodem existence takových jedinců vůbec zabývat. Za předpokladu, že světlešedá je mezistupeň k bílé a tmavošedá mezistupeň k černé (obrázek 1), mohl by tento přístup sám o sobě zamezit poznat, proč vznikají černé a bílé myši.

Za základ české sexuologie lze považovat **model poruch dvoření** (Freund a Kolářský 1965 in Weiss, 2002; Freund a Kolářský in Freund a Seto 1998). Nejprve nastává fáze lokace, pak pretaktilní interakce, taktilní interakce, genitální interakce (neboli uvidím partnera, přiblížím se k němu a zkusím, zdali je vyladěn k sexu se mnou, dotýkám se partnera, následuje koitus) a „nenormální devianti“ chybují v některé z těchto fází. Tento model popisuje průběh „normálního“ chování sexuálního chování a všimá si postoupnosti určitých prvků.

Biolog v této souvislosti vzpomene na **uzavírání páru a tok kachny divoké** (jednotlivé figury za sebou následují v určitém pořadí, po kopulaci následuje postkopulační chování - obeplouvání samice s nataženým krkem, jehož účelem je pravděpodobně posílit partnerský svazek), a na objev **vrozených řetězců chování** (fixed action pattern) obohacené o naučenou složku, které v roce 1938 popsal Lorenz a Tinbergen u hus při kutálení vejce zpátky do hnízda (kutálet vejce zpátky pohyby hlavy je vrozené, balanční pohyby ze strany do strany se husa učí). Složitý řetězec chování vykazuje samec koljušky tříostné (ryba). Nejprve zahájí boj o získání teritoria, hrozí cizím samcům, zahání je. Poté vyhrabe jamku, nanosí stavební materiál a slepí jej výměškem ledvin do tvaru dutého válce. Jako další krok vyhledává partnerku. Tu si namlouvá klikatým tancem a snaží se jí dovést k otvoru ve hnízdě. Když samice vleze do hnízda, jemně jí tlakou poťukává na vylučovacím otvoru a nutí jí ke snesení jiker. Potom samici zažene, jikry oplodní. Následně pečuje o vylíhlé potomstvo. (Veselovský, 2005)

Chování však není jen soubor reflexů řazených do složitých řetězců. Lorenz si všiml, že **shodné podněty mohou mít rozdílnou odezvu**. Tato rozdílná odpověď závisí na vyladění. **Vyladění-motivace** znamená připravenost k nějakému chování. Chování vysoce vyladěného jedince zpustí i slabý podnět, nebo proběhne naprázdno (například holub bez partnerky tokal do prázdného roku klece). Ovlivňují jej vnitřní i vnější faktory. Například pocit hladu a nepřítomnost potravy vedou psa k hledání potravy. V danou chvíli není vyladěn si hrát. V hledacím chování hraje roli i zkušenost a učení. Například starší pes půjde ke své misce do kuchyně, štěně prohledá koupelnu a ochutná mýdlo. Je třeba si uvědomit, že u živočichů se střídají priority, jakým způsobem se mají chovat. Například pes po nasycení bude vyladěn ke hraní pravděpodobněji, než hladové zvíře. Tinbergen a jeho spolupracovníci ověřili řadou pokusů, že jednotlivé projevy připravenosti k chování jsou často organizované hierarchicky. Samec koljušky vyladěný k rozmnožování si nejprve opatří teritorium. Teprve poté je vyladěn stavět hnízdo. (Veselovský, 2005)

S vyladění-motivací pracuje novější **model sexuálního motivačního systému**. Podle tohoto modelu existují motivační stavy a ty následují jeden po druhém. Po naplnění jednoho vstupuje jedinec do dalšího. (Potud shoda s prací Lorenze a Tinbergena z roku 1938.) Devianti chybují v těchto motivačních stavech. (Kolářský a kol., 2005)

Model poruch dvoření i model sexuálního motivačního systému berou v úvahu základní vlastnost chování živočichů, existenci řetězců prvků chování a vyladění. Modely mají napomáhat porozumění, lze je testovat, vyvracet nebo zdokonalovat. Tak se tomu děje v biologii. Model není pro biology nedotknutelným „slovem božím“, zcela pravidelně podléhá argumentům. Biologický náhled na věc nepodporuje názor, že se všichni vždycky budou chovat podle modelu, protože se velmi často vzápětí najdou jedinci, druhy nebo celé skupiny, které modelu nepodléhají a mají proto dobrý důvod. Bývá třeba správně model „vsadit“ do biologických souvislostí, brát ohled na chování v celé šíři. Například pojmenovat podmínky, za kterých model platí. Hledat důvody, proč jindy neplatí a tím se dozvídat víc o problematice.

Zmiňované modely v sexuologii však bývají někdy brány jako odpověď sama o sobě, bez ohledu na biologické a evoluční souvislosti, a bez ohledu na nedokonalost modelu. Ve snaze najít obecný klíč k pomoci lidem se sexuální variací mohou být přehlíženy zcela zjevné souvislosti. V medicíně hraje roli tradice. Tradování určitých modelů jako jediného vysvětlení

může vést k tomu, že specialisté nepřikládají důležitost jiným informacím a tím se vzdalují řešení problému. Přehodnocování vypreparovaného řetězce chování odtrženého od biologické podstaty může přestat dávat smysl.

Evoluce, etologie, sexuologie

V souvislosti se sexuálním chováním se nyní často užívá pojem „evoluční“. Lze se setkat s tím, že tento pojem bývá užíván bez ohledu na obsah, a nebo v souvislostech, kde by se lépe hodil pojem „biologický“. Určitý jev nastal působením „evolučních“ mechanismů, např. působením přírodního výběru. Někteří jedinci z téhož vrhu myší jsou světlešedí, jiní tmavošedí. Působí přírodní výběr (například koho z nich lépe vidí dravci) a rozhoduje o tom, zda příštími rodiči budou spíše ti světlešedí nebo ti tmavošedí. Barva srsti podléhá evolučnímu procesu. Barva srsti u konkrétního jedince je biologicky dána zakódováním v genech. Pojem „biologický“ zdůrazňuje, že konkrétní myš si svoji barvu nevymyslela. Byla jí dána kombinací genů. Pojem jako „evoluční barva“ se v biologii neužívá (možná protože téměř všichni biologové věří, že jinak než evolucí se myši neobarvily). Lepší termín by byl „evolucí daná“, „evolucí ovlivněná“. Pojem „evoluční novinka“ pak popisuje fakt, že evoluční procesy něco spáchaly.

V populaci se může působením evolučních mechanismů ustanovit rovnováha, například přežívá devadesát procent tmavošedých myší (chodí ven v noci) a deset procent světlešedých (chodí ven ve dne a dojdají, co tmaví po tmě přehlédli). Světlešedé myši chodící ven po tmě jsou snědeny a nepředaly své geny do dalších generací. Obdobně jak tmavošedé myši chodící ven za dne. Vzniklou dvě **odlišné strategie chování** v rámci jednoho druhu¹. Za mnoho generací se tento jev mohl upevnit tak, že světlešedé a tmavošedé myši si své chování nevymyslely, zdědily je společně s barvou². Odlišné strategie chování však nemusí vznikat jenom jako následek nějakého viditelného jevu, například barvy. Jedinec se může začít chovat odlišně než ostatní a být natolik úspěšný, že dá vzniknout nové strategii chování. (Myší model však může vypadat i následovně: všechny myši jsou stejně šedé, liší se jenom chováním. Větší část z nich chodí ven v noci, menší část ve dne. Jedinec se podle nasycení, svého zdravotního stavu a jiných okolností rozhodne, zda půjde ven ve dne nebo v noci.⁴

Zajímavý jev je poměr světlešedých a tmavošedých. Více než deset procent světlešedých se neuživí, neboť ve dne sbírají zbytky i ptáčky. V populaci tedy přežívá právě jen deset procent světlešedých³. Je výhodné, pokud se rodí jen tolik světlešedých, kolik se může uživit, jinak je výhodnější narodit se jako tmavošedá. Sto procent tmavošedých však bude mít při stejném množství potravy dostupné v noci větší hlad a snáze podlehne chorobě nakažlivé pro všechny, než když se někteří členové vydají sbírat potravu přes den. Rodiče by teoreticky mohli ve vrhu najít devět tmavošedých a jednoho světlešedého potomka. Nalezl jsem příčinu existence odlišné strategie, říká biolog. Nalezl jsem deviantní světlešedou, říká sexuolog.

Bílé myši mohou být moc světlé na život ve dne a černé myši moc tmavé na život v noci. Takový jedinec zahyne pravděpodobně dříve, než bude mít potomstvo, a nepředá geny do další generace. Biologa však nepřekvapí, že pokud je světlešedá barva výhodou, objeví se občas bílý extrém. Biolog nemůže tvrdit, že bílá barva nesouvisí s evolučním procesem. Sexuologové někdy upozorňují na skutečnost, že sexuální variace nemohou souviset s přirozeným chováním člověka nebo mít evoluční pozadí protože nositelé určitých sexuálních variací nebudou mít pravděpodobně potomstvo. Striktní dělení na nenormalitu a normalitu (tedy popření kontinuity biologického jevu) takový náhled podporuje. Je však třeba brát v úvahu, k čemu je nebo bylo v malé míře určité chování dobré. Například sama existence fetišismu nepopírá evoluční pozadí této sexuální variace, protože fetišista se pravděpodobně nerozmnožil. Naopak, může odrážet, nakolik významné bylo pro naše předky vtištění určitých znaků. Většina jedinců pravděpodobně reaguje na markry (značky), které upozorňují, jakého je jedinec pohlaví a jak kvalitní může poskytnout potomstvo. Berou ohled na poměr boků a pasu, všímají si ňader a pozadí, symetrie obličeje, případně je potěší

symetrický vzhled a schopnosti investovat zdroje do potomstva. Tyto markry do značné míry fungují obdobně jako fetiš pro většinu, takže nejsou považovány za nenormální. Husí kůží člověk ježí srst, kterou už nemá. Vysvětlení, proč se některé prvky stávají fetišem častěji než jiné, může ležet velmi hluboko v době vzniku druhu (Flegr, 2006).

Etologie (biologie chování živočichů a/i člověka) studuje chování pomocí biologických metod. Většina biologů (tedy i těch zabývajících se etologií) v současné době nahlíží na biologické jevy z evolučního hlediska. Odlišné sexuální chování jedinců je vede k hledání odpovědi na otázku 1) k čemu je takové chování dobré nebo k čemu mohlo být dobré v době, kdy tento druh vznikl? 2) bude mít takový jedinec a jeho příbuzní víc potomků než jedinci s jiným chováním a jejich příbuzní? 3) může toto chování souviset s jiným biologickým jevem nebo být vedlejším produktem evolučního procesu nějakého jiného jevu? V sexuologii donedávna převládala jediná otázka: co uděláme nenormálním, abychom je přinutili chovat se normálně? Nyní je to otázka: jak mají udělat, aby nikomu neublížili? Tato otázka žádá pochopení biologické podstaty sexuálního chování. Tu současný biologický přístup nabízí, je však třeba uvědomit si, že **1) odlišné sexuální chování neznamená automaticky chybné chování 2) nemusí existovat jen normalita, nenormalita a prázdno mezi těmito dvěma stavy 3) model poruch dvoření a model sexuálního motivačního systému nelze užívat jako jednotné pravidlo vysvětlení sexuálních variací, neboť neposkytují pro celou řadu jevů dostatečné vysvětlení.**

Model poruch dvoření vysvětluje narušenost deviantů tím, že porušují posloupnost řetězce, fáze vynechávají, nebo je naopak přehnaně zdůrazňují (voyeur setrvává ve fázi lokace; exhibicionista, erotografoman, skatofilik ve fázi pretraktální interakce, tušér a frotér ve fázi taktální interakce) (Weiss, 2002). Model sexuálně motivačního systému rozpoznává devianty tak, že mají A) „neobvyklou, atypickou náplň motivačních stavů“ (uvedena „mužská androfilie, fetišizace ponižování partnera“) B) je porušena „návaznost tvorby párové vazby“ (něco dělám se známou ženou a další krok s cizí, jako případ uvádění frotéři, exhibicionisté) C) část sexuálního motivačního systému chybí (nevyvinula se – jako příklad uveden psychosexuální infantilismus) nebo byla zničena poškozením mozku). (Kolářský a kol., 2005)

Co se týče modelu poruch dvoření, tři čtvrtiny exhibicionistů mělo manželky (Weiss, 2002), takže se pravděpodobně nějaké ženě dvořili úspěšně. Tento model odráží představu, že člověk se má správně chovat jako koljuška. U člověka existují i jiné strategie chování⁵ (a u ryb také!³, než férově lákat na jamku. (V době vzniku modelu poruch dvoření se to na člověka a ryby ještě nevědělo.) Model poruch dvoření nemusí odrážet poruchu reprodukční strategie považované za nejběžnější, ale poruchu (nebo méně typický průběh) strategie odlišné. Také umístění tohoto typu sexuálních deviací do kategorie B v modelu sexuálního motivačního systému vyvolává otázku, zda je skutečně „přetržen“ řetězec normality, či zda se jedná například u frotérů a exhibicionistů o vzorce sexuálních aktivit, které nebyly primárně určeny známým sexuálním partnerům, ale byly rezervovány pro neznámé a náhodně potkané jedince a tak se je také snaží nositelé provozovat.

Záhadou zůstávají patologičtí sexuální agresoři, kteří oběť pouze fyzicky napadnou a nesměřují ke koitu. Kdyby však jedinec ve skutečnosti chybně reagoval na potencionálního partnera místo modelového narušeného řetězce nebo narušeného motivačního stavu pro sexuální chování nenarušeným řetězcem typickým pro „lov“ a „ulovení“, fáze „lokace kořisti“ by se pozorovateli mohla jevit obdobně jako fáze „lokace partnera“ (obdobně jako kočka po porodu místo mateřského chování chybně reagovala na kořata „lovením myši“ nebo jako německý ovčák reagoval na fenu v estru útokem (zahánění agresora z teritoria) místo prekopulačního chování (očíhávání s odbíháním, hravá honička)).

Ve frontě na objevy čekají i sadisté a masochisté „SM“ zaměření (osoby, které vnímají při sexuální aktivitě jako vzrušující podněty, které u ostatních osob většinou vyvolávají dojem či pocit bolesti nebo nepříjemného stisknutí) a s nimi otázka, zda je posun ve vnímání síly

podnětu biologicky dán odlišnou reakcí na určité hormonální hladiny, zda má tento biologický jev evoluční opodstatnění jako adaptace nebo vedlejší produkt nějakého velmi užitečného jevu zvyšujícího fitness, či zda se jedná o část odchylky od průměru, která existuje sama o sobě.

Mimo model poruch dvoření stojí homosexuálové, transsexuálové, sadisté a masochisté „D/s“ zaměření (osoby, které pocítují silné sexuální vzrušení, když prožívají pocit, že jsou vůči svému sexuálnímu protějšku velmi nadřazeni nebo hodně podřizeni – dominance a submisivita v sexu), neboť většina z nich zachová všechny namlouvací fáze v pořádku. Homosexuálové se dvoří správně v očích většiny nesprávnému pohlaví, transsexuálové se dvoří správně v nesprávném těle, D/s zaměření se dvoří správně a všimají si u toho nesprávně velikého (větší než obvykle) hierarchického rozdílu mezi partnery nebo vyhlídky na takový rozdíl v rámci erotiky. Sadisté a masochisté SM zaměření upřednostňující silné vjemy stojí mimo model (vjemům se nelze dvořit). Lze však říct, že zřejmě značná část z nich se v SM komunitách dvoří potencionálním partnerům, a v dotaznících vyjádřili svoji touhu po stálém vztahu (Sandnabba a kol., 2002). Značná část desítek pachatelů trestných činů se zřejmě nedvoří, na druhou stranu stovky jedinců v SM (BDSM) subkomunitách se pravděpodobně dobře dvoří.

Na homosexuály, sadisty, masochisty a další jedince uniklé modelu poruch dvoření je přichystána kategorie A modelu sexuálního motivačního systému. Říká, že je zaujaly divné věci, a právě proto jsou devianty. Tedy že bílé myši a černé myši jsou atypické, protože se liší od většiny. To není vyčerpávající uspokojivé vysvětlení.

Při hodnocení lidské sexuality bývá dělána tlustá čára mezi heterosexuálními a homosexuálními jedinci. Tedy normalitou a tolerovanou „nenormalitou“. Někdy se lze setkat s tvrzením, že osoby označující se jako bisexuálové jsou v podstatě homosexuálně zaměřeny, a nechtějí si to přiznat. **Bisexuální chování** zjištěné u **zvířat** však toto tvrzení prakticky vylučuje (zaznamenáno například u husy velké *Anser anser*, plameňáka *Phoenicopterus ruber roseus*, makaka červenolícího *Macaca fuscata* (Sommer a Vasey, 2006)). Studie mužů-bisexuálů prokázala, že v prvcích dětského chování naznačujících homosexuální orientaci se bisexuálové blížili více heterosexuálům než homosexuálům, avšak ve sledovaných znacích stáli mezi homosexuály a heterosexuály (Werner, 2006).

Člověk je sociální tvor, žije ve skupinách, societách, kde se jedinci navzájem dobře znají. (Individualizovaná uzavřená společnost – typická pro primáty, ale i psovitě a cibetkovitě šelmy, hyeny, lvy (Veselovský, 2005)) U sociálních živočichů soužití zajišťuje sociální hierarchie. Na hierarchickém postavení záleží, s kým a zda vůbec se jedinec bude množit. Pokud **umístění na hierarchickém žebříčku hraje roli při výběru partnera**, není důvod se domnívat, že by volba partnera právě u člověka nebyla ovlivněna například vzájemným hierarchickým postavením partnerů. Existují důkazy, že tomu tak je (viz. proč se boháči žení s krasavicemi v Ridleyho knize Červená královna (Ridley, 1999)). Většina populace by měla preferovat takový hierarchický rozdíl mezi partnery, který považujeme za normální. Extrém v tomto směru představují sadisté a masochisté „D/s“ zaměření, které vzrušuje zdůrazňování velkého hierarchického rozdílu mezi partnery. V minulém půl roce provozovalo BDSM-SM v Austrálii 2 % mužů a 1,4 % žen. To je přijatelný údaj o podílu „deviantů“ v populaci. Podle výzkumů v USA vyzkoušelo někdy sex s prvky sadomasochismu 14 % mužů a 11 % žen (Janus a Janus, 1993). Deset procent je příliš velké číslo. V internetovém průzkumu v České republice upřednostnilo symbol partnerů vyjadřující velký hierarchický rozdíl mezi partnery oproti obrázku vyjadřujícímu rovnost partnerů 50,4 % mužů a 40,3 % žen (Jozífkova a Flegr, 2006). To už je skutečně mnoho na to, aby všichni byli devianty. Pravděpodobně tedy není populace rozdělena na jedince, kteří preferují nulový hierarchický rozdíl mezi partnery a na devianty, kteří preferují extrémní rozdíl, ale lze předpokládat, že preference hierarchického rozdílu mezi partnery v populaci má Gaussovo rozložení. „D/s“ pak praktikuje určitá část

jedinců z té části spektra, kterou vzrušuje spíše vyšší hierarchický rozdíl mezi partnery. Předmětem dalšího zkoumání je, zda jedinec preferuje velký hierarchický rozdíl mezi partnery za určitých podmínek, tedy zda je pro něj v určité situaci výhodné mít potomstvo s vysoce nadřazeným, nebo hodně podřazeným partnerem.

Závěr-sexuolog etologem

Prvky chování, které mají biologické opodstatnění a pro svoji výhodnost se upevnily evolučním procesem, nemusí být vždy líbivé. Jako příklad lze uvést **infanticidu** (samec zabíjí mláďata, aby mohl co nejdříve zplodit s jejich matkou své vlastní potomstvo – např. lvi, opice, zebry). Lze se ptát, zda případy násilí na dětech způsobeného novým druhem matky mohou mít takové biologické pozadí.

Homosexuální chování má hluboké kořeny **ve fylogenezi** živočichů. Lze jej vysledovat od strategií zvyšujících reprodukční úspěch u ryb až po sociální chování u primátů, spjaté s vyjádřením dominance, submisivity či vzájemných vztahů (Werner, 2006). Sama koncepce sexuálních deviací v české sexuologii svým pojetím (jsi nenormální, pokud jsi byl vzrušený za okolností, které nejsou pokládány za vhodné k sexuálnímu vzrušení a vejdeš se do kolonky v MKN-10) však neumožňuje lékařům vyhodnotit obdobné informace u sexuálních variací.

K dalšímu zkusení mohou přispět i ryze etologické důvody: lékař přistupuje k pacientovi z pozice nadřazeného, dominantního jedince. To může zkreslit výpovědní hodnotu (dominantním se neříká to, co je pravda, ale to co chtějí slyšet) a ztížit pozorování. Lze se také obávat toho, že dominantní postavení může u některých jedinců vést k přehlížení pocitů pacienta. Přitom pocity pacienta jsou do značné míry rozhodující ukazatel, ve skutečnosti mohou věrněji odrážet jeho situaci než jakýkoliv popis. **Jedinec je pravděpodobně nepříjemnými pocity informován o míře své ztráty z evolučního hlediska** (Thornhill a Palmer, 2000).

Jednotlivá etnika se často ve svém jazyce nazývala „lidé“, zatímco jejich sousedi už „lidé“ nebyli. S obdobným pojetím se lze setkat v kastách. Velice nepříjemným, leč pravděpodobně biologicky podložený jev je tendence ke vzniku kast „lékaři“ a „pacienti“. Mohlo by být velmi prospěšné se takovým tendencím vědomě vyhýbat, neboť ztěžují získávání informací. Tento poslední jev však neprovází jen lékařskou profesi, ale profese a spolky celkově. (Biologové někdy místo vzniku kast „přestoupí“ do kasty či society sledovaného subjektu, s níž pak sdílejí časový rozvrh, společné prostory, a nezřídka i pach.)

Z etologického úhlu pohledu není divné, že matku do porodnice provázejí příbuzní, ani že se snaží kontrolovat práci lékaře. Naopak, je velmi zvláštní, že jsou matky ochotny vydat se mimo známé prostředí do anonymní society, třebaže během vývoje druhu let rodily pravděpodobně za pomoci nejbližších příbuzných.

V etologickém pojetí se například vztahy dominance a submise nejeví jako klidné (srovnej s (Kolářský a kol., 2005)), nýbrž jako velmi dynamický proces, který dokáže stres eliminovat stejně jako ho přinášet. Vize, že se dominantní jedinec podřídí a tím eliminuje svůj stres, je značně vzdálená realitě. Jedinec bojuje o své **hierarchické postavení v societě** a čím vyšší má sklon k dominanci, tím více bojuje. Tento boj je pro něj velmi náročný a stresující, a jedinec jej končí zcela vyčerpan. Jedinec, který se octl na spodním konci hierarchického žebříčku díky své přirozené submisivitě nebo díky tomu, že prohrál v boji o hierarchického postavení s ostatními jedinci, také nemusí prožívat klidné vztahy. Tento jedinec může být opakovaně napadán výše postavenými jedinci a trpí silným psychosociálním stresem. Typickým příkladem u člověka je šikana a mobbing. Hierarchicky nejnižší postavené zvíře ve výběhu pak trpí nejen **psychosociálním stresem**, ale také hladem, neboť mu nadřazená zvířata nedovolí vzít si potravu, třebaže sama jsou sytá a potravu je k dispozici nadbytek. Čím je hierarchický rozdíl mezi podřazeným a nadřazeným jedincem vyšší, tím vyšší je míra stresu.

Velmi bizarní projevy chování může zapříčinit nemožnost nebo omezení vykonávat nějaký zcela přirozený prvek chování. Například tzv. rytí okolo konečnicku, při kterém prasata

ryla do dalších zvířat v kotci a které vedlo až k usmrcení, se vyskytovalo především v chovech bez podestýlky a přidáním slámy bylo omezeno, neboť prasata mohla rýt v podestýlce. Zřejmě existuje celá řada takových příkladů v chování člověka (a pravděpodobně už mnohdy mají složité psychologické názvy), nedostatečná znalost etologie člověka je však neumožňuje vyhodnotit.

Otvírá se pole neorané. Hodně štěstí na dalším tahu!

K vysvětlení některých jevů by mohly být prospěšné i tři body etologického náhledu 1) odlišné sexuální chování nemusí znamenat automaticky chybné chování 2) nemusí existovat jen normalita, nenormalita a prázdno mezi těmito dvěma stavy 3) model poruch dvoření a model sexuálního motivačního systému zatím neposkytují pro celou řadu jevů dostatečné vysvětlení.

1. Evoluční dodatek: v okamžiku, kdy se tmavým a světlým nepodaří mít spolu děti (například protože se nepotkají, tmaví jsou venku, když světlí spí doma a naopak), vzniknou dva druhy. Jev však může velmi dobře fungovat na principu, kdy jsou světlešedí a tmavošedí v rámci jednoho druhu.

2. Určitý vzhled je vázán s určitým typem chování. Samci ptáka jespáka bojovného *Philomachus pugnax* existují ve dvou variantách – s bílým „límečkem“ a hnědým „límečkem“. Samci s bílými límečky hájí teritorium, samicím podobnější samci s hnědými límečky se snaží spářit se samicemi, když je teritoriální samec příliš zaneprázdněn. Během života svoji „sexuální“ strategii nemění. (Veselovský, 2005)

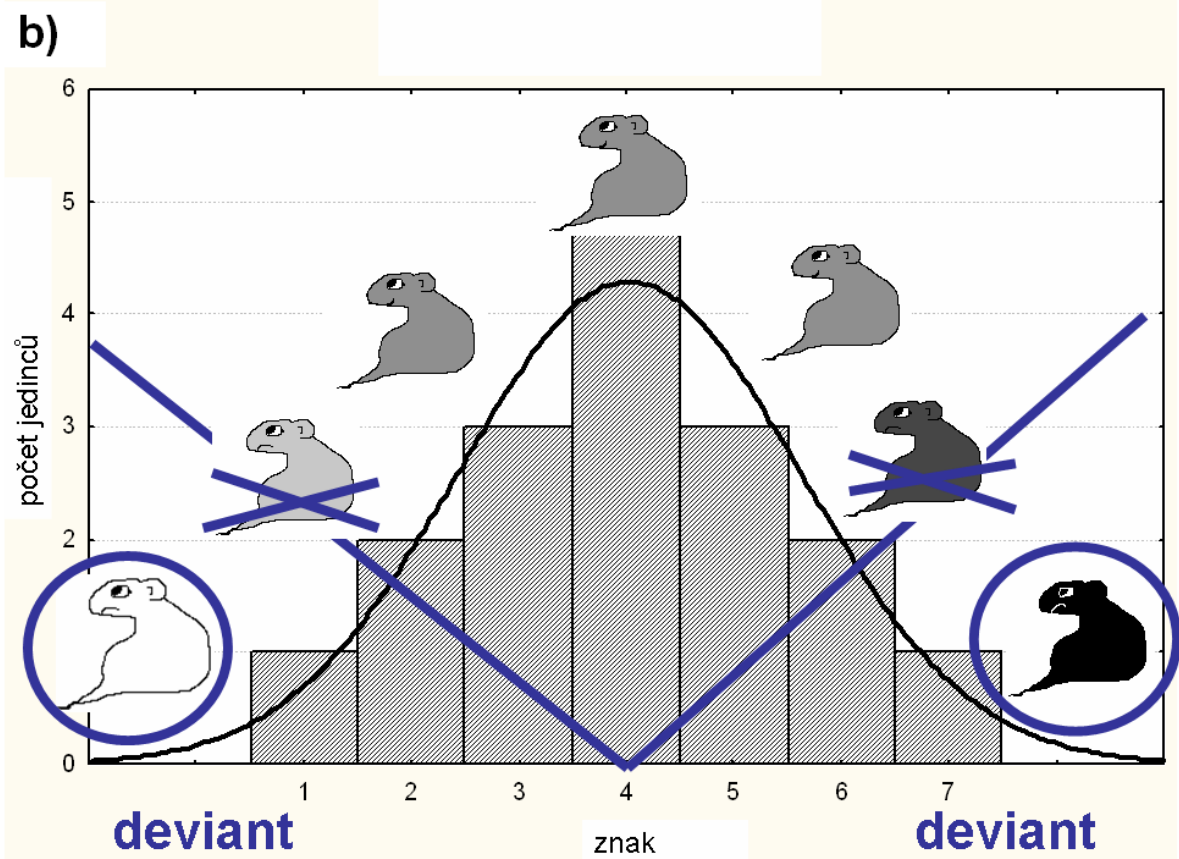
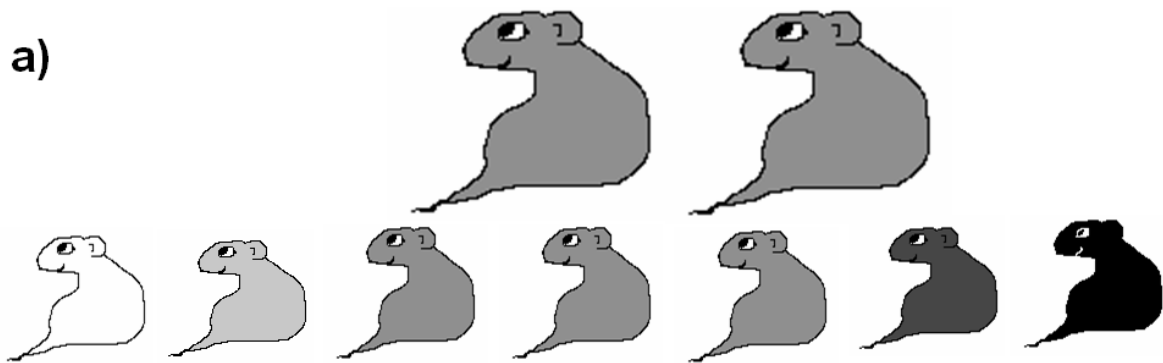
3. Zajímavé strategie existují u ryby slunečnice pestré *Lepomis gibbosus*. Velcí samci (9 let) mají teritorium, hájí jej, pečují o potomstvo. Menší (4 roky) imitují zbarvením samice, vecpou se mezi samici a velkého samce při páření a oplodňují. Oportunisté „sneakers“ (nejmenší, žijí ve vegetaci v blízkosti teritoriálního samce), vyjedou z úkrytu a účastní se při oplodňování (často několik zároveň, velký samec nestačí všechny zahnat). Oba menší typy samců oplodní 14 % vaječ, o které se teritoriální samec stará. Obdobnou strategii (3 typy samců) má stejnonožec beruška *Paracerceis sculpta*. (Veselovský, 2005)

4. Znásilněné ženy v nejvhodnějším reprodukčním věku a s kvalitním partnerem pociťovaly největší psychickou bolest. Míra psychické bolesti pravděpodobně odráží jejich reprodukční ztrátu: nemohly si vybrat při znásilnění sexuálního partnera, mohou přijít o podporu svého stálého partnera. (Thornhill a Palmer, 2000) Lze předpokládat, že míra psychické bolesti může být ukazatelem ztráty z evolučního hlediska. Pak by například psychická bolest, kterou pociťují osoby žijící s manipulátorem, měla evolučně biologické odůvodnění.

5. Takovou odlišnou reprodukční strategií může být snaha získat potomky znásilněním ženy. Násilník pravděpodobněji útočí za situace, která pro něj představuje snížené riziko trestu od komunity a za situace, kdy nemá velkou pravděpodobnost dostat se k partnerce jiným způsobem (Thornhill a Palmer, 2000). Řečí biologů: jedinec se uchýlí ke znásilnění za situace, kdy jsou snížené náklady „costs“ (zřejmě mě nedopadnou a když, tak mě moc nezbijou) a vysoký „zisk“.

Reprodukční strategie mužů je dána snahou získat co nejvíce potomků a neinvestovat své zdroje do potomků jiného muže. Sexuální strategie žen zahrnují získání zdrojů, díky kterým přežije jejich potomstvo a získání „genetického“ materiálu. Jedinec poskytující zdroje a geny nemusí být tentýž.

Obrázek 1. Rozdíl mezi etologickým a sexuologickým pojetím. a) Vznik různých vlastností u potomků stejných rodičů je vlastností sexuálně se rozmnožujících organismů. b) Gaussova křivka (černá) popisuje frekvenci výskytu určitého znaku v populaci (například barvy myší). Sexuologické pojetí frekvence výskytu téhož znaku

Literatura

Flegr, J.: Zamrzlá evoluce. Praha, Academia, 2006.

Freund, K., Seto, M.C.: Preferential rape in the theory of courtship disorder. Archives of Sexual Behavior 27:433-443, 1998.

Janus, S.S., Janus, C.L.: The Janus Report on Sexual Behavior. New York, John Wiley & Sons, 1993.

Jozifkova, E., Flegr, J.: Dominance, submissivity (and homosexuality) in general population. Testing of evolutionary hypothesis of sadomasochism by internet-trap-method. Neuroendocrinology Letters, 27: 711-718, 2006.

Kolářský, A., Brichtín, S., Hollý, M.: Zlepšování detekce nebezpečných motivačních anomálií. Sexuolgia č. 2, ročník 5, 2005, s. 28-35.

Ridley, M.: Červená královna. Sexualita a vývoj lidské přirozenosti. Praha, Mladá Fronta, 1999.

Sandnabba, N.K., Santtila, P., Alison, L., Nordling, N.: Demographic, sexual behaviour, family background and abuse experiences of practitioners of sadomasochistic sex: a review of recent research. Sexual and Relationship Therapy 17:39-55, 2002.

Sommer, V., Vasey, P.L.: *Homosexual Behaviour in Animals. An Evolutionary Perspective*. New York, Cambridge University Press, 2006.

Thornhill, R., Palmer, C.T.: *A natural history of rape*. Cambridge, The MIT Press, 2000.

Veselovský, Z.: *Etologie*. Praha, Academia, 2005.

Weiss, P.: *Sexuální deviace*. Praha, Portál, 2002.

Werner, D.: The evolution of male homosexuality and its implications for human psychological and cultural variations. In: V. Sommer and P.L. Vasey (Eds.) *Homosexual Behaviour in Animals. An Evolutionary Perspective*. New York, Cambridge University Press, 2006.